

## Árva Bethlen Kata élete

<https://erdelyikronika.net/2017/01/19/arva-bethlen-kata>

Szerző: Bartha Zoltán

Apja, Bethlen Sámuel, Küküllő vármegyei főispán (Bethlen Miklós kancellár testvére), anyja borsai Nagy Borbála volt. Apja korán meghalt, így anyja öt kiskorú árvát nevelt. A Rákóczi szabadságharc idején a család Szebenbe menekült, ahol az özvegy feleségül ment Haller Istvánhoz, a Habsburg párton maradt Erdély „elnökéhez”. Az új férj katolikus vallású volt, ennek ellenére nem tiltotta mostohagyerekei protestáns nevelését. Bethlen Kata együtt nevelkedett mostohatestvérével, Haller Lászlóval, aki 1717-ben feleségül is vette. Noha a fiatalok kedvelték egymást, Bethlen Kata idegenkedett e házasságtól. Ahogy emlékiratában írja „mind szép, úri familiájára nézve, mind pedig maga személyére nézve illendő és elegendő szerencse is lett volna, ha velem egyazon hitben és vallásban való lett volna.”<sup>[1]</sup> Engedve anyja nyomásának, belement a házasságba, noha a vallási ellentét teljesen megmérgezte kettejük házasságát, ahogy ő maga vallja „keserű gyümölcsét szüntelen kóstoltatta Isten énvelem.”<sup>[2]</sup>

Haller László nem bizonyult egy vakbuzgó katolikusnak, nem korlátozta feleségét hite gyakorlásában. Noha a katolikus püspök megpróbált nyomást gyakorolni Bethlen Katára, hogy az áttérjen a férje hitére, ő határozottan kitartott hite mellett „Sem kegyelmed, sem más nem éri, hogy én vallásomat elhagyjam.”<sup>[3]</sup> 1718-ban Bethlen Kata egy fiú ikerpárnak adott életet, ám a szülés nagyon legyengítette, már a halálát várták. Még jobban elkeserítette az a tény, hogy gyerekeit katolikus pap keresztelte meg.

A férje, a Haller rokonság nyomására megpróbálta őt is rávenni az áttérésre, azonban ezúttal is szilárdan kitartott hite mellett, sőt férjét még a válással is megfenyegette. „Ez az igaz Isten, akit én gyermekségemtől tiszteltem, és mostan is tisztelek, cselekedje azt a nagy irgalmasságot énvelem, hogy esztendő ilyenkor legyünk elválva egymástól, végyen el az Isten vagy engemet, vagy Kegyelmedet.”<sup>[4]</sup> 1719-ben Erdélyben kitört a pestis, mely Haller Lászlót is elragadta. Addigi ellentéteik ellenére Bethlen Kata a végsőkig kitartott haldokló férje mellett, ápolta és felkészítette a halálra.

Bethlen Kata mindössze tizenkilenc éves volt, amikor özvegyen maradt. Férje halála után szülte meg első leánykáját, akit Borbálának kereszteltetett, és akit férjével kötött megegyezése értelmében református hitben nevelhetett. A következő évben Sámuel nevű fia meghalt. A gyereke elvesztése miatti fájdmát erős hite enyhítette. Jellemző a kor szellemiségére és gondolkodásmódjára, hogy Bethlen Kata szinte megváltásként fogadta fia halálát. „Isten nem

engedte, hogy vallásomnak ellenkező vallásban nevelkedjen fel.”[\[5\]](#) A másik fiú, Pál a Haller rokonság gondozásába kerül, ahol teljesen katolikus neveltetésben részesül.

Három és fél évnyi özvegység után, 1722-ben Bethlen Kata feleségül ment a nála idősebb Teleki Józsefhez. „Végre egy igaz hitben, vallásban egy szívvel és szájjal tisztelhetem az én teremtető Istenemet az én édes Férjemmel.”[\[6\]](#) Noha a kettejük közötti korkülönbség nagy volt, a házastársak teljes megértésben és szeretetben éltek. Míg első házassága, majd özvegysége alatt Bonyhán élt, újraházasodása után főleg Olthévízen és Fogarason tartózkodott.

Újraházasodása után a Haller rokonság mindent megtett, hogy a Haller Lászlótól született gyerekeit elvegyék. Bethlen Kata mindent megtett gyerekei megtartása érdekében, és ebben férje minden támogatást megadott számára. Azonban a Haller rokonság is minden követ megmozgatott, hogy a gyerekeket elvehessék tőle és katolikus vallásban nevelhessék. Úgy tűnik fia már kezdettől katolikus volt, ám leánya az erdélyi szokásjog szerint református vallásban nevelkedett. Erről Apor Zsuzsa, anyjának, Kálnoki Borbálának írt egyik leveléből értesülünk: „Teleki Úr különbnél külön dolgokat kezded a gyermekek iránt, most már azon esketet, hogy ki hallotta, hogy mikor a hegyen Haller László elvette az Asszonyt, hogy kötést s Contractust csinált, hogy ha leánya lészen legyen az Asszony vallásán, mire mehetnek csak az élő Isten tudgya.”[\[7\]](#)

Az anya és Teleki József igyekeztek eleget tenni a törvényes előírásoknak és a fiúnak biztosították hite gyakorlását. De még így sem sikerült a Haller család ellenszenvét elhárítaniuk, mivel ők mindkét gyereket katolikus vallásban szerették volna nevelni. A kor vallási fanatizmusára világít rá Haller János, Kálnoki Borbálának küldött egyik levele. Ebben kifejti, hogy a leánykának üdvösebb lenne a halál mint, hogy református hitben éljen: „...Az Innepeken Teleki Uram Szebenben lévén, az fiu árva is vélek lévén ott is fogtak nyelveskedni s talán az Méltóságos Generálist is informálni, a melynek minden órán jobban végre megyek. Az Fiacskát első napján az Innepek az Jesovitákhoz küldötték misére, s magokat is meglátogatták, más nap pediglen az Franciscanusokhoz, micsoda pok lábat vét az emberek szemei elébe. Az Leánykát betegen hagyták volt Sorostélyon de azon betegen is Kercsesorára fogják indittatni. Kivánnám inkább most ártatlan korában halálát, mint sem valami formán abba a vakságban való fel nevelését látnám.”[\[8\]](#)

Noha Teleki József igyekezett megvédeni feleségét, a bécsi Udvar nyomására a kétségbeesett anya kénytelen volt engedni, főleg, hogy az Udvar katonai karhatalmat rendelt ki a gyerekek elvételére. Azonban Bethlen Kata nem várta meg a katonai beavatkozást és 1725.december 25én maga adta át gyerekeit a Haller rokonságnak: fiát, Pált Kolozsváron Kornis Zsigmond gubernátornak, míg leányát Lónán Haller Katalinnak, Csáki Zsigmond feleségének adja át.[\[9\]](#) „Eképpen az én gyermekeim elvételének tőlem, hogy magam azokat anyai gondviselés alatt nevelhetném az én vallásom szerint.”[\[10\]](#)

A veszteségeikért Istene bőséges gyermekáldással vigasztalta. 1725-ben megszületett Zsigmond fia, majd őt Gábor és Kata követte. Gyermekait saját hitében nevelhette, ami betegségektől gyötört lelkének hatalmas elégtétel lehetett. Ám boldogsága nem tartott sokáig, ugyanis 1731ben mindhárom gyereke meghalt. A következő évben újabb csapás érte: szeretett férje, Teleki József is távozik az élők sorából. Amint elkeseredetten írja „és engemet az én Istenem úgy hagyta, mint a megszedett szőlőben való kunyhót egyedül.”<sup>[11]</sup> E csapások után kezdte magát „Árva” Bethlen Katának nevezni.

Férje halála után a Teleki rokonság követelte, hogy mondjon le férje vagyonáról, emiatt egy több évig tartó pereskedés vette kezdetét. Ennek során Bethlen Kata testvérében, Bethlen Imrében talál támaszt. Végül az ügyre egy 1737-ben megkötött megállapodás tesz pontot, melynek értelmében az özvegy lemond a vagyon több mint feléről. A Teleki családdal való pereskedés miatt érzett keserűségét csak tetézte a szüntelen betegeskedése és az első házasságából született gyerekei vallási mássága. „Gyermekeim miatt minémű gyötrelmem volt és vagyon, hogy idegen vallásúak, azt tudja egyedül csak az Isten.”<sup>[12]</sup>

Noha fia kezdettől fogva katolikus vallásban lett nevelve, leánya erőszakos áttérítése után teljesen elfordul anyjától, és felnőve mindent elkövetett, hogy anyját megbánthassa. Emiatt Bethlen Kata teljesen elidegenedik leányától, ahogy ő maga mondja „bizony még szikrája sem maradt szívémben az anyai szeretnek.”<sup>[13]</sup> Leánya, Haller Borbála 1780.január 8-án halt meg. Férjével, az ugyancsak katolikussá lett Teleki Pállal 1740-ben kötött házasságot.

Fia, Haller Pál Csíkszéki főkirálybíró majd Fehér vármegyei főispán lett. Feleségétől, Haller Zsuzsától, Haller Ferenc leányától (esküsznek 1742-ben) a következő gyerekei születtek: Haller Zsigmond, Haller Ágnes (férje Orbán Antal), Haller Klára és Kata (mh. még gyermekként). Bethlen Kata mindent megtett hite védelmében. Az Olthévízen a hathatós támogatásával létrejött református gyülekezetnek 1737-ben fatemplomot, majd 1748-ban kőtemplomot, paplakot és iskolát építtetett. Halott, vagy elidegenedett gyermekei helyett református gyülekezetét tekinti családjának, mindent megtesz annak gyarapodásáért. Közben vasakarattal gazdálkodik, vet, arat, malmot épít és szőlőt műveltet. Levelezéséből megismerhetjük ezt a küzdelmes életét, vitáit a sokszor ellenszegülő vagy gondatlan gazdatisztjeivel.<sup>[14]</sup>

A befolyó pénzt templom-, és iskolaépítésekre, szegény diákok iskoláztatására, könyvek megjelentetésére vagy vásárlására költötte. 1758-ban Fogarason kőtemplomot építtetett, melyet bőségesen támogatott azután is. Szorgalmazta a hitélet elmélyítését, a Szentírás és a vallásos irodalom olvasását, melyben ő maga járt elől jó példával.<sup>[15]</sup> Mecénási tevékenységének igen sokat köszönhetett Bod Péter, aki 26 éven át élvezte Bethlen Kata támogatását.

Mint Bethlen Kata udvari papja, majd Olthévízi lelkész tanulmányozhatta mecénása igen értékes könyvtárát, vagy igénybe vehette az Olthévízen felállított papírmalom termékeit. Értékes könyvtárát Bethlen Kata végrendeletében, hasonlóan második férjéhez, Teleki Józsefhez, az Enyedi Református Kollégiumnak hagyta:[\[16\]](#) „Tetzvén az Úr Istennek engemet Bunes szolgálóját sok és nehéz terhes nyavajakal meg látogatni, mint hogy 1752 Esztendőt többire nehéz sujos fekvesel töltetem el, mindenkor az volt szándekom hogy kevés Magyar könyvejim lévén csak az én Holtam után adasanak az Nagy Enyedi Koleggiom számára mint hogy kedves Edes Ferjem G. Teleki Joseff Uram is maga könyveit oda hagyván, téte sok a melé. Árva Bethlen Kata 1759.július 29-én halt meg, temetéséről jó előre gondoskodott „porrá való testem Fogarasban, akár temetőben, akár cinteremben, akár templomban, de nem rakott sírban, hanem csak a földben, az ő anyjához tétessék, por vagy és porrá kell lenned.”[\[17\]](#)

## Jegyzetek

- [\[1\]](#) Csetriné Lingvay Klára: *Nagyasszonyaink. Árva Bethlen Kata önéletírása protestáns hűségének legszemélyesebb összegzése.* Nagyvárad, 2001. 77
- [\[2\]](#) Uo.
- [\[3\]](#) Uo.
- [\[4\]](#) Uo. 78 o.
- [\[5\]](#) Uo.
- [\[6\]](#) Uo. 79 o.
- [\[7\]](#) Apor Zsuzsa levele anyjának, Kálnoki Borbálának. Darlac, 1725.október 14. Apor család levéltára, 317 sz. fondjegyzék, 32 sz. Családi levelezés, 1724-1732. A Román Állami Levéltár kolozsvári részlegében.
- [\[8\]](#) Uo.
- [\[9\]](#) Hegyaljai Kis Géza: *Árva Bethlen Kata. Tanulmány a XVIII. Századi magyar irodalom köréből.* Bp. 1922. 30.
- [\[10\]](#) Uo.
- [\[11\]](#) Uo. 80.
- [\[12\]](#) Uo.
- [\[13\]](#) Uo. 81.

[\[14\]](#) Teleki család levéltára.

[\[15\]](#) Csetriné Lingvay Klára: *i. m.* 86.

[\[16\]](#) Árva Bethlen Kata elismervénye, Fogaras, 1753.január 28. Lónai Teleki család levéltára, 69 sz. Báró Bánffy Farkas végrendelete és a halála után maradt javak listája, a Teleki család egyéb iratai, 1742- 1766. A Román Állami Levéltár kolozsvári részlegében.

[\[17\]](#) Csetriné Lingvay Klára: *i. m.* 86.